

ЧИ Є МАЙБУТНЄ У НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ?

У статті розглядається місце і роль національної держави в глобальній політиці, а також проблеми, з якими національна держава стикається. Значна увага приділяється трансформації національного суверенітету в умовах глобалізації. Сьогодні національні держави не зникають, вони є найбільш універсальною та стійкою рисою сучасної цивілізації. Наводяться аргументи щодо того, що певне розмивання державного суверенітету не означає зникнення національної держави.

Ключові слова: національна держава, державний суверенітет, глобалізація.

Зайдель М.І.

ЕСТЬ ЛИ БУДУЩЕЕ У НАЦИОНАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА?

В статье рассматривается место и роль национального государства в глобальной политике, а также проблемы, с которыми сталкивается национальное государство. Значительное внимание уделяется трансформации национального суверенитета в условиях глобализации. Сегодня национальные государства не исчезают, они являются наиболее универсальной и стойкой чертой современной цивилизации. Приводятся аргументы, что частичное размывание государственного суверенитета не является исчезновением национального государства.

Ключевые слова: национальное государство, государственный суверенитет, глобализация.

Zaidel M.

COULD NATION-STATE HAVE A FUTURE?

The article deals with a place and a role of nation-state in global policy. The author focuses on the problems that the nation-state conflicts with. The main attention is given for the national sovereignty's transformation in process of globalization. The nation-states aren't disappeared today, they are the most universal and steady elements of modern civilization. It is presented arguments that the sovereignty of state are partly collapsed and that is not mean a disappearance of the nation-state.

Key words: the nation-state, the sovereignty of state, globalization.

Актуальність дослідження національної держави в умовах глобалізації зумовлена процесом розширення та ускладнення взаємовідносин і взаємозалежностей між державами, формуванням єдиного світового інформаційного простору, світового ринку капіталу, товарів і робочої сили. Метою дослідження є осмислення місця і ролі національної держави на політичній арені у світі, що трансформується. Метою статті є виявлення доказів та аргументів на користь того, що національні держави та суверена влада є ще далеко невичерпаними, але вимушені поступатись частиною свого суверенітету на користь нових перспектив і можливостей, що відкриваються. Проблеми, з якими національна держава стикається в сучасному світі, досліджуються У.Беком, Д.Хелдом, М.Хартдом і А.Негрі, І. Валлерстайном та інш. Серед дослідників немає єдиної точки зору щодо майбутнього національної держави. Наприклад, І.Валлерстайн вважає, що сучасний світ настільки динамічно розвивається, що національну державу можна вважати моделлю сучасності, що поступово зникає. О. Панарін, навпаки, вважає, що саме держава здатна стримувати процеси зміни світового глобального порядку. На думку

У. Бека, національна держава залишається важливим учасником політичного процесу, не дивлячись на те, що їй протистоїть велика кількість міжнародних владних інститутів та структур.

Потреба в економічному розвитку вступає в протиріччя з принципом непорушності державного суверенітету в тій мірі, в якій держава поступається глобальному ринку, піддаючись навалі іноземної валюти, продукції, інформації, міжнародному тероризму та інш. Із зростанням проникності міждержавних кордонів відбувається формування нового світу. У сучасних умовах держави все частіше вимушені реагувати на виклики транснаціональних сил, фінансових потоків та комунікацій, які ослаблюють державні кордони. „Проникливість” міждержавних кордонів зробила сучасний світ взаємозалежним – поряд з державами учасниками світового політичного процесу стають недержавні організації, транснаціональні корпорації та наднаціональні об’єднання. Усі ці суб’єкти зацікавлені в усуненні державних кордонів та подальшій інтернаціоналізації та глобалізації. Не дивлячись на те, що національній державі протистоїть велика кількість міжнародних владних інститутів та структур, які здатні діяти незалежно від відстані, національна держава ще далеко є не вичерпаною, стримуючи швидкість, яку набирає глобалізація. Як зазначає О. Панарін, глобалісти всіма силами прагнуть ослабити і дискредитувати національну державу саме за те, що вона заважає їхньому глобальному хижацтву [1].

Сьогодні ж суверенітет припинив бути виключно монополією національних урядів; більше не існує зовнішнього простору, який задає територіальну межу розповсюдження суверенітету, „результатом в політиці стало зниження долі інструментів, що дозволяють державі контролювати активність своїх громадян усередині і за межами власних кордонів” [2, с.290]. Задля ефективного управління державам необхідно „ділитись” частиною своїх функцій та повноважень з новими транснаціональними акторами, в той час як сучасні глобалізаційні процеси змушують „ділитись” владою як добровільно, так і примусово. Можливості нації-держави підриваються такими проявами транснаціональності та глобалізма, як формування міжнародних фінансових ринків, інтернаціонального бізнесу та капіталу, появою глобальних відкритих інформаційних мереж, глобальних проблем безпеки і т.д. Важко не погодитись з У.Беком, який вважає, що глобалізація передбачає собою експансію транснаціональних просторів та організацій, де передумовою є мовчазний дозвіл з боку національно-державної влади [3].

Однак таке послаблення суверенітету національних держав зовсім не означає, що суверенітет як такий приходить в занепад.

Яким є майбутнє національної держави в умовах часткового розмивання державного суверенітету?

По-перше, варто розвіяти сумніви щодо того, що національна держава не зможе встояти під тиском глобалізаційних тенденцій. Її ще зарано ховати, адже національна держава не зникає з арени світової політики, а все ж таки залишається головним актором, не дивлячись на те, що поряд з’являються та діють інші недержавні учасники міжнародних відносин. Розенау пояснює цей феномен тим, що в вік постінтернаціональної політики національно-державні органи змушені ділити глобальну арену і владу з інтернаціональними організаціями, включаючи неурядові структури. Таким чином, відбулась біфуркація глобальних макроструктур на „державно-центричний світ” (відносини між потужними ігроками світового політичного процесу – США, ЄС, Китай, Росія та третім світом) та „поліцентричний світ” (відносини між міжнародними організаціями, ТНК та інш) [4, с. 68].

Обмеження суверенітету стає вигідним, оскільки в обмін країни сподіваються отримати реальні переваги – забезпечення власної безпеки, прагнення до національної експансії через розширення сфери впливу, ведення злагодженої спільної політики на глобальному рівні. Такий „обмін” стає можливим тільки за умов потужного впливу вже згаданих вище процесів. І чим більшим стає коло країн, які свідомо зменшують свій

суверенітет, тим більше неповноцінними здаються держави, які не роблять таких обмежень. Найбільший суверенітет (хоча він і починає скорочуватись) мають держави, які ідеологічно та економічно є закритими, тобто Китай, Північна Корея, Куба та ін. Р.Кеохайн, який свого часу передбачив розширення впливу міжнародних організацій та звуження національного суверенітету, зазначає, що суверенність сьогодні – „щось менше, ніж територіально позначений бар'єр, це швидше джерело і ресурс відстоювання прав і привілеїв в межах загальної політичної системи, що характеризується комплексними транснаціональними мережами” [5, с.49].

По-друге, парадоксальним є те, що відчуття послаблення державного суверенітету робить ідею державності популярною, десятки етнічностей і автономних утворень заявляють про віру в те, що держава здатна ефективно захистити національні інтереси. Малочисельні народи Європи, які мешкають в кордонах демократичних європейських держав (шотландці в Великобританії, баскі та каталонці в Іспанії, фламандці в Бельгії і т.д) борються за державність, адже саме в рамках національних кордонів можна захистити власні інтереси; неможливо конкурувати за життєві перспективи неспираючись на силу держави. Саме в цьому популярність сучасної національної держави, яку намагаються вибороти народності. В Європі на фоні послаблення деяких властивостей і функцій держава все-таки ще розвивається, розширюючись за рахунок місцевих і регіональних сил, тому говорити про загибель національної держави зарано. З об'єднанням у великі просторові утворення виникають нові інститути, але вони ні в якому разі не знищують державний суверенітет. Як зазначає М. Манн: „Суспільство, узятє ззовні, ніколи не було національним. Воно було також транснаціональним, тобто включало в себе відносини, які вільно простягались за національні кордони... Транснаціональні відносини виникли не в „постсучасний” період – вони накладали обмеження на суверенітет завжди і всюди” [6, с.385]. Національний суверенітет завжди був обмежений, з одного боку, капіталістичним, оскільки фінансовий капітал ніколи не вважався з суверенітетом, а з іншого – культурним транснаціоналізмом.

Як зазначає в своїй У.Бек в книзі „Що таке глобалізація?”, національна держава зовсім не застаріла, без неї навіть не можливо обійтись: вона необхідна не тільки для того, щоби забезпечити внутрішню політику та геополітику, політичні основи права та ін., але й для того, щоби політично оформляти процес глобалізації, транснаціонально його регулювати [4, с.189].

Наслідками глобалізації з точки зору проблеми державного суверенітету є протиріччя, які виникають між зростаючою економічною та політичною взаємозалежністю країн і збереження за державою права самостійно вирішувати власні проблеми. Процедура прийняття рішень державою все частіше спирається на узгодження позицій з неурядовими організаціями та ТНК. І саме тому, аби мати вплив у міжнародній політиці, державам потрібно об'єднуватись у наднаціональні організації, бо таким чином для них відкривається новий простір для дій, відроджуючи тим самим суверенітет у структурі світової політики. Згідно з У.Беком, „індивідуальні держави змушені вдаватись до транснаціональної кооперації задля реалізації власного національного права”, бо „національні держави для збільшення можливостей контролю змушені делегувати свої владні засоби кооперативним транснаціональним інстанціям” [4, с. 233].

По-третє, з ростом взаємозалежності держав збільшується конкуренція та зіткнення в економіці та фінансах. У такому разі вже не „невидима рука ринку”, а державна політика в економічній сфері є головним інструментом реалізації національних інтересів. На думку Валлерстайна, капіталізм має потребу в державі, оскільки саме держава здатна захистити від свавілля вільного ринку, який є смертельною загрозою для накопичення капіталу. Вільний ринок перешкоджає монополізації ринку виробником, „реальним же обмежувачем входу на ринок є діяльність держави” через механізми контролю імпорту-експорту, встановлення квот і патенту та менш помітним засобом – „скороченням витрат на виробництво одиниці продукції, державі достатньо прийняти на себе части витрат

підприємця”, оскільки „держава є основним покупцем на своїх національних ринках, а найбільш великі з них контролюють значну частину попиту на світовому ринку” [7, с.89-91].

По-четверте, моделі колективної безпеки передбачають добровільну відмову державою від частини власного суверенітету заради безпеки, стабільності, усунення загрози конфліктів і боротьби з міжнародним тероризмом, тоді як міжнародні економічні та політичні організації, в тому числі покликані забезпечити стабільність і мирне співіснування держав, що відповідно до цієї точки зору є інструментом реалізації національних інтересів держави.

Глобалізація вимагає, щоб національні держави трансформували свою роль у світі. Тому важливо визначити, яким чином держава, міжнародні інститути і корпорації повинні прилаштовуватись до нових викликів, обумовлених глобалізацією, враховуючи появу швидших і потенційно вибуховонебезпечних фінансових потоків, транснаціоналізму, що перебуває у стані зародження, посилення нерівності між багатими та бідними як на внутрідержавному, так і на позадержавному рівні. Як влучно підкреслює А.Етціоні, проблема складається не в самому послабленні національної держави, а скоріше в тому, що досі замало зроблено задля заповнення вакууму влади, що виникнув [8, с.196].

Абсолютний суверенітет піддають критиці М.Хард і А.Негрі, підкреслюючи, що суверенітет набуває нової форми, яка створена національними та наднаціональними органами, які поєднанні єдиною логікою управління. Оскільки традиційний суверенітет не справляється із завданням утихомирення глобального хаосу навіть у малій мірі, то, на думку дослідників, була „необхідна інша, всесвітня форма суверенітету” [9, с. 426]. Цю нову глобальну форму суверенітету М.Хард і А.Негрі називають Імперією. Імперія визначається відсутністю централізованої влади та відсутністю державних кордонів, а також передбачає владу над всім „цивілізованим” світом. У сучасному світі, коли світова економіка все більше демонструє єдність цілої системи та функціонує за єдиним законом, жодна країна вже не здатна існувати відособлено. Якщо за часів Першого модерну суверенітет розуміє простір обмеженим, а його кордони завжди охоронялись суверенним урядом, „важливішою особливістю імперського суверенітету є те, що його простір завжди відкритий” [10, с. 162]. Явно помітне послаблення державних інститутів призводить до піднесення міжнародних і глобальних інститутів, які беруть на себе функцію захисту та охорони як внутрішнього, так і зовнішнього для кожної країни порядку, які виступають як єдиний консолідований механізм, який функціонує на основі міжнародного права. Таким чином, на думку М.Хардта та А.Негрі легітимізація імперського порядку „повинна розвиватися за допомогою виробництва міжнародних юридичних норм, що затверджують владу актора-гегемона на міцній і правовій основі” [10, с. 173]. Сьогодні відбувається процес формування нового наднаціонального права, а з руйнуванням біполярного світу, цей процес відбувається під егідою США, які націлені надати йому юридичної ефективності. „Одна з головних характеристик Імперії – сам глобальний контекст, умови нинішнього світу постійно викликають її до існування. Сполучені Штати є поліцією із забезпечення миру, але лише в останній інстанції, коли наднаціональні органи закликають США до активної діяльності, направленої на реалізацію суми чітко сформульованих юридичних і організаційних ініціатив” [10, с. 174].

Підсумуючи, варто акцентувати увагу на тому, що національна держава в умовах глобалізації не зникає, а набирає принципово іншу форму, переживає період переосмислення, серйозні, імовірно, незворотні трансформації, поступаючись політичним простором новим формам політичної самоорганізації і організації.

Відповідно до всього сказаного, можна дійти висновку, не дивлячись на те, що в умовах глобалізації національна держава втрачає роль головного суб'єкту міжнародних відносин, оскільки поряд з нею з'являються недержавні утворення, наднаціональні структури та ТНК, ще зарано стверджувати про зникнення національної держави з політичної арени. Поступаючись частиною власного суверенітету національна держава отримує такі

переваги, як забезпечення власної безпеки, вільне переміщення капіталу, мінімізування витрат за подолання відстані та інше. Саме національна держава визначає економічний шлях розвитку, політичний режим та національне законодавство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панарин А. Искушение глобализмом / А.Панарин. – М.: Эксмо, 2003. – 413 с.
2. Хелд Д. Демократия, национальное государство и глобальная система / Д. Хелд // Современная политическая теория. – М.: Nota Bene, 2001. – С. 278–331.
3. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия // У. Бек; [пер. с нем. А.Б. Григорьева, В.Д. Седельника]. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – 464 с.
4. Бек У. Что такое глобализация? / У.Бек; [пер. с нем. А.Б. Григорьева, В.Д. Седельника]. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
5. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века / А. И. Уткин. – М.: Русский национальный фонд, 2001. – 480 с.
6. Манн М. Нации-государства в Европе и на других континентах: разнообразие форм, развитие, неугасание // Нации и национализм. – М.: Москва, 2002. – С.381–410.
7. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. Социология XXI / И.Валлерстайн; [пер. с англ. под ред. В.Л.Иноземцева]. – М.: Логос, 2004. – 368 с.
8. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / А.Этциони; [пер. с англ. под ред. В.Л.Иноземцева]. – М.: Ладомир, 2004. – 348 с.
9. Хардт М., Негри А. Множество: война и демократия в эпоху империи / М. Хардт, А. Негри; [пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева]. – М.: Культурная революция, 2006. – 559 с.
10. Хардт М., Негри А. Империя / М.Хардт, А. Негри [пер.с англ. под ред. Г.В. Каменской, М.С. Фетисова]. – М.: Праксис, 2004. – 440 с.

© Зайдель М.І., 2010